

ДЕМОГРАФСКО-ИКОНОМИЧЕСКИЯТ ОБЛИК НА СВИЩОВ ДО НАЧАЛОТО НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

гл. ас. Мариана Друмева

катедра „История, философия, социология“

СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

Резюме:

В настоящата студия се прави опит да бъде очертан демографския и икономическия облик на град Свищов от Античността до началото на Българското възрождение. Данните за осветляването на тези проблеми са сравнително оскъдни и се съдържат в находки от археологическите разкопки в околностите на града, в публикувани исторически документи, чужди пътеписи и научни изследвания за град Свищов и за стопанско-историческото развитие на българските земи. Студията има обзорен характер и си поставя за цел да обобщи и систематизира наличната информация от историческите извори и историографските изследвания по поставените проблеми. Така по-пълно и поточно могат да се обяснят предпоставките за нарасналата роля на града през епохата на Възраждането.

Ключови думи: античен град Нове, средновековна крепост, демографски облик, поликултурно земеделие, занаяти, риболов, султански хас, държавно регламентиране на икономическия живот в Османската империя, външна търговия, митнически режим.

Abstract:

The present paper attempts to outline the demographic and economic outlook of the town of Svishtov from ancient times to the beginning of the Bulgarian Revival. The data throwing light on these issues are relatively scarce and can be found in archaeological excavations in the vicinity of the town, in published historical documents, foreign travelogues and in researches on the town of Svishtov and the economic-historical development of Bulgarian lands. The study is a survey and aims to summarize and systematize the present information from historical sources and historical-geographical research on the problems posed. Thus the prerequisites for the increased role of the town during the Revival can be more fully and more precisely explained.

Key words: ancient town of Novae, medieval fortress, demographic outlook, policulture, crafts, fishing, Sultan's estate (hass), state regulation of economic life in the Ottoman Empire, foreign trade, customs regime.

Мариана Друмева

Свищов е град с хилядолетна история. Поради благоприятните природни условия в този регион следи от селищен живот тук са открити още от старокаменната епоха. През I в. възниква Нове като римски военен лагер, прераснал в следващото столетие в благоустроен град с военен гарнизон и цивилно население. Превърнал се във важна крепост за отбраната на северната граница на Римската империя, в края на Античността Нове е разрушен от аварските и славянските нашествия и животът в него замира. Поради липсата на достатъчно сигурни източници е трудно да се установи кога точно възниква средновековният Свищов. През периода на Втората българска държава (XII – XIV в.) той се утвърждава като крепост и град с предимно търговски характер. Преживял труден период по време на османското нашествие, от XVI в. градът се споменава като султанско хасово владение. Този статут му осигурява закрилата на централната власт и относително благоприятни перспективи за развитие. Свищов не е пощаден от бурните политически събития и войните, които води Османската империя през XV – XVI в. Те водят до важни икономически и демографски промени в града и неговия район. Докато през XVI - XVII в. нараства броят и относителният дял на мюсюлманското население, от края на XVII и през XVIII в. българите отново стават мнозинство. Според историческите източници именно те са по-активната в стопанско отношение част от населението.

Данните за стопанския и демографския облик на Свищов през Средновековието (VII – XIV в.) и през първите векове на османското владичество (XV – XVII в.) не са много. Публикуваните до края на 70-те години на XX в. са обобщени в монографията „Свищов в миналото и днес“¹, издадена през 1980 г. През изминалите три десетилетия оттогава обаче излизат нови краеведски проучвания² и научни изследвания върху историята на българските

¹ **Славев, Сл., В. Монеv, Р. Иванов, М. Минев, Ив. Игнатов, М. Русева, Хр. Маринов, Я. Апостолов.** Свищов в миналото и днес. С., Изд. на ОФ, 1980.

² **Радков, Р., П. Доневски.** Свищов. Културно-исторически забележителности. Велико Търново, 2007; **Ковачев, Р.** Никополският санджак в началото на XVI век според регистър от Истанбулския османски архив – И с т о р и ч е с к и преглед, 2006, № 3 – 4; **Кил, М.** Свищов и районът през XV – XIX в. Поселищна история, историческа демография и последици от войните в една равнинна част на Дунавска България. – В: История на мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания. С., 2001.

Мариана Друмева

земи, в които се съдържат сведения за Свищов³. Тези сведения дават възможност да се прецизират някои от по-ранните оценки и изводи за развитието на града. Настоящата студия има обзорен характер и си поставя за цел да обобщи и систематизира данните за икономическия и демографския облик на Свищов до епохата на Българското възраждане, съдържащи се в историческите извори и в историографските изследвания. По този начин по-пълно и по-точно могат да се обяснят предпоставките за нарасналата роля на града през Възраждането.

* * *

1. Свищов през Античността и Българското средновековие

Град Свищов е разположен на най-южната точка на р. Дунав – 43 градуса и 37 минути северна ширина. Той отстои на 2295 км от изворите и на 555 км от плавателното устие на реката⁴.

Землището на Свищов обхваща земите по крайбрежието на р. Дунав, включително и Вардимската низина. Към него спада също възвишението Балаша, с височина 225 метра, южно от Свищов, което доминира над околната среда. Още К. Иречек отбелязва, че Свищов лежи на склона на високи хълмове като някой нос. Многовековното търговско и военно значение на града се обяснява с две обстоятелства: първо – с лесното преминаване към разположения на другия бряг на реката Зимнич, понеже Свищов се намира върху по-висока тераса, и второ – с това, че тук е най-южната точка на цялото дунавско крайбрежие и през старопланинските проходи се осъществява най-пряката връзка с Тракия и егейския бряг⁵.

³ Кузев, А., В. Гюзелев. Български средновековни градове и крепости. Т. I. С., 1981; Поливяни, Д. И. Средновековният български град през XIII – XIV век. С., 1989; Мутафчиева, В. Българските земи в Османската държава (XV – XVIII в.) – История на България, С., 1993; Маслев, Ст. Търговията между българските земи и Трансилвания през XVI – XVII в. С., 1991; Георгиева, Цв. Пространство и пространства на българите XV – XVII в., С., 1999; Бур, М. Югоизточна и Средна Европа през призмата на взаимната им стопанска обвързаност до края на XVIII век. – Проучвания в чест на проф. Вера Мутафчиева. С., 2001; История на българите. Т. II. Късно средновековие и Възраждане. С., 2004; История на Османската империя. Под ред. на Р. Мантран. С., 1999; Еремеев, Д., М. Мейер. История на Турция в средните векове и ново време. С., 1998.

⁴ Свищов в миналото и днес. С., 1980, с. 9.

⁵ Пак там.

Мариана Друмева

Релефът на свищовското землище има равнинен и слабо хълмист характер. Градът е разположен на три тераси. Равнинните части и хълмовете около града през периода на кватернера са покрити с лъсови наноси⁶.

В района на Свищов има находища само на нерудни полезни изкопаеми – варовик, пясък и чакъл. При дълбоко сондиране през 1969 г. в околностите на града е открита минерална вода с високи лечебни свойства. Минералният извор все още не е каптиран и не се използва за балнеоложки цели⁷.

Климатът на град Свищов и неговия регион е умерено-континентален и се характеризира с високи годишни амплитуди и недостатъчно количество на валежите. През различните сезони градът е изложен на западни, югозападни, източни и североизточни ветрове. Често през есента и зимата се образуват речни мъгли⁸.

В хидрогеографско отношение землището на Свищов спада към басейна на р. Дунав. Макар и гранична, р. Дунав има важно стопанско значение. Тя е както плавателен път, така и важен източник за изкуствено напояване. Освен Дунав през землището на Свищов почти не протичат повърхностно течащи води. По съществуващите къси и малки рекички, наричани дерета, само през пролетта, когато се топят снеговете и ваят много дъждове, има по-големи количества вода. В непосредствена близост до тях, в овразите и долищата, има извори. Някои от тях отдавна са преустроени в малки чешми. В Свищовско-Беленската и Вардимската низина се намират големи количества подпочвена вода. Тя се открива на дълбочина 1 – 1,5 метра под повърхността на земята, а в районите на бившите блата – и на 0,50 метра дълбочина⁹.

В района на Свищов най-разпространените видове почви са карбонатните черноземи, а също ливадночерноземни, алувиално-ливадни и др. Те са образувани върху лъос и имат среднопесъчливо-глинест механичен състав. Тези почви се обработват лесно и са високоплодородни. Върху тях много добре виреят зърнени, зеленчукови култури, лозя и други¹⁰.

---

⁶ Пак там, с. 13.

⁷ Пак там, с. 14.

⁸ Пак там, с. 15 – 18.

⁹ Пак там, с. 19.

¹⁰ Почвите в България. С., 1960, с. 67; Свищов в миналото и днес..., с. 20.

Мариана Друмева

Като последица от природо-географските условия и от стопанската дейност на човека в растителността на ареала около Свищов се срещат няколко вегетационни типа. По крайбрежието са разпространени влаголюбиви растителни видове, а в лъсовите ридове и платата – степна и полустепна ливадна и горска растителност. Горите са разпръснати на групи по землището на града. В компактна маса са разположени горите западно от Свищов. В миналото най-широко разпространени по крайбрежието са естествените върбови гори. В наши дни тези гори са обновени и са засадени с канадска топола. Акациевите гори са разпространени по склоновете на лъсовите ридове и платовидните места на възвишенията южно от Свищов. Те също са изкуствено засадени и както тополата, имат добри технически качества. На отделни места са засадени и борови гори.

Географската среда в района на Свищов като цяло е благоприятна за живот и стопанска дейност. Поради добрите жизнени условия землището на днешния град Свищов е населено от дълбока древност. При провежданите археологически проучвания са разкрити следи от селища, съществували през неолита (новокаменната епоха), енеолита (каменно-медната епоха) и бронзовата епоха. Открити са находки и от ранножелязната епоха, когато тук се установяват тракийските племена. От периода V – I хилядолетие пр. н. е. са открити останки, свидетелстващи за развито мотично земеделие, примитивно скотовъдство, грнчарство, предачество, риболов и др. През 1966 г. на 2 км източно от Свищов, в местността “Писаните камъни”, са открити и находки от времето на палеолита (старокаменната епоха). Те са в малък участък около речния бряг и са разпръснати в тясна ивица, образувана от периодичните разливи на Дунав. Открити са груби кремъчни оръдия и едри кости от бозайници от преди повече от 120 000 години¹¹.

В района на Свищов непрекъснато е имало селища от началото на II до края на I хилядолетие (1800 – 100 г.) пр. н. е. През бронзовата епоха то се намира на мястото на сегашния център на града, през старожелязната епоха – Бальова махала, и през новожелязната – крепостта Калето. В историческата

---

¹¹ Джамбазов, Н. Раннопалеолитни находки при гр. Свищов. – Археология, 1967, кн. 1, с. 60 и сл.; Свищов в миналото и днес ..., с. 30 – 31.

Мариана Друмева

наука се приема, че обитателите на тези селища са от местното автохтонно население, а от края на бронзовата епоха – траките. Те населяват компактно нашите крайдунавски земи от началото на II хилядолетие, групирани в родове и племенни съюзи. Археологическите разкопки показват, че тракийски селища са съществували и на изток, и на юг, и на запад от днешния Свищов¹².

През I в. от н. е. в местността “Стъклен” на около 3,5 км от Свищов, върху развалините на тракийско селище, се полагат основите на римски военен лагер. Селището е наречено Нове (Novae), т. е. Нов град, Ново селище. По времето на император Клавдий (46 – 69 г.) в него пребивава VIII Августов легион. На негово място през 69 г. е настанен Първи италиейски легион, който остава тук до края на античността. Легионът охранява северния лимес (граница) на римската империя по р. Дунав от Димум (дн. Белене) до устието на р. Янтра при с. Кривина. Като аванпост в отбраната на провинция Долна Мизия, Нове е превземан и разрушаван нееднократно¹³. Още през I в. наред с военния лагер възниква и цивилно селище, което през II в. се слива с него. Историческите и археологическите изследвания показват, че това е един от първите градове, създадени в ранната епоха на римското господство на Балканите. Нове е създаден и се развива като напълно оформен град, с крепостни стени, форум, бани и водопровод. Запазени са останки от каменната Принципия (щаб на легиона), комплекс от офицерски жилища, военна болница с около 300 места, епископски комплекс от V – VI в. и други обществени, стопански и частни постройки. Градът заема площ от около 400 дка. Военният му гарнизон се състои от 1000 души, но броят на цивилното население не е известен. Нове играе важна роля не само във военния, но и в цялостния живот на провинция Долна Мизия до края на античността. През 476 г. Нове става резиденция на Теодорих Велики, предводител на остготите, които са настанени на територията на днешна Северна България. По това време тук се строят християнски

---

¹² Стефанов, Ст. Принос към старата история на Свищов до средата на XVII век. – В: Сто години народно читалище Свищов 1856 – 1956 г. Свищов, 1958, с. 337 – 365; Свищов в миналото и днес ..., с. 32.

¹³ През 250 г. готски племена под предводителството на Книва обсаждат Нове, без да успеят да го превземат, а през 441 г. хуните на Атила го опустошават и сриват. Градът претърпява разрушения и от голямо земетресение през 262 г., регистрирано в старите извори.

Мариана Друмева

базилики с обширни баптистерии (кръщелни) за покръстването на големи групи от хора. Този факт може да се свърже с приемането на християнството от остготите, за което недвусмислено свидетелства разкритият християнски некропол до западната порта на града. Находките от гробовете показват, че некрополът е готски по произход. През V – VI в. Нове е център на епископия. В града е построен огромен комплекс, който включва една от най-големите ранно-византийски базилики на Балканския полуостров и епископска резиденция със собствена баня, малка базилика и сграда за поклонниците¹⁴.

По време на римското господство на територията на днешния Свищов (на Калето), в местността “Царева нива” (на 2 км западно от града) и на 2 км източно от Нове, в местността “Острите могили” са съществували отделни малки селища. Това е доказано от археологическите разкопки по тези места. Предполага се, че в тях са живели хора от местното население. Селищата са застроени по протежение на важни пътища, свързващи Нове с другите градове по Дунавския лимес и с Никополис ад Иструм (с. Никюп, Търновско). Населението в тези селища е имало спомагателни функции по отношение на I италийски легион в Нове и на неговите части в подчинените му кастели (военни станове-лагери)¹⁵.

Нове продължава да съществува и след разделянето на Римската империя, когато преминава под византийска власт. Император Юстиниан, според твърденията на византийския хронист Прокопий Кесарийски, го възобновява след нанесеното от аварите опустошение. Нове е важен стратегически пункт по течението на Долния Дунав, поради което владетелите на Източната Римска империя се стремят да го укрепят, тъй като чрез него могат да контролират плаването по реката¹⁶.

През VII в. римският град Нове е разрушен и изоставен. Той е от тези антични крайдунавски градове, в които животът замира. Умело избраното му

---

¹⁴ Свищов в миналото и днес..., с. 33 – 36; **Радков, Р., П. Донеvски.** Свищов. Културно-исторически забележителности. Велико Търново, 2007, с. 7 – 26.

¹⁵ Свищов в миналото и днес ..., с. 36.

¹⁶ Гръцки извори за българската история, т. II, С., 1958, с. 167 и 178; **Данаилова, Л. Г.** Материали за правна и стопанска история на град Свищов. – Годишник на Висшето търговско училище – Свищов, т. VI, 1941 – 1942 г., с.10.

Мариана Друмева

стратегическо и географско място обаче е залог за продължаване на селищния живот и през следващите исторически епохи¹⁷.

Спорен е въпросът за съществуването на Свищов през периода на Първата българска държава. Според някои автори още през VII в. славяните поставят началото на средновековен град на мястото на разрушения Нове¹⁸. Археологическите паметници и находки свидетелстват за възникването и непрекъснатото съществуване на средновековния Свищов от края на X в. и през следващите столетия. От средата на X в. до 1189 г. областта е част от Византийската империя, която укрепва границата си по цялото поречие на Дунава и прави много за съживяването на градския живот. При липсата на достатъчно убедителни археологически и архитектурни доказателства, явно е, че проблемът, кога точно се появява средновековното селище на мястото на днешния Свищов, би могъл да се разреши само след системни археологически разкопки и проучвания в района на Калето¹⁹.

В периода XII – XIV в. близо до Нове на стръмна, скалиста височина израства ново укрепено селище²⁰. Според М. Харбова обаче няма никакви данни за приемственост между античния и средновековния град. Останките от римския град и неговото местоположение не отговарят на изменилите се обществено-политически условия и материални възможности на държавата. “Изграден на високо, трудно достъпно място, Свищов носи характерните белези на града от времето на Втората българска държава, като ситуиране, начин на градеж и обемно-пространствено решение. Би могло да се очаква, че днешното пристанище на Свищов е изградено на мястото на средновековното, в непосредствена близост до което се е развивал по височината градът”²¹.

Новото поселение се изгражда върху незастроявано в предшестващите епохи място. Крайдунавското селище, разположено над пристанището на

¹⁷ Харбова, М. Укрепеният български средновековен град XIII – XIV век. С., 1979, с. 35 – 36.

¹⁸ Такова мнение се застъпва от Р. Иванов в „Свищов в миналото и днес”, с. 37. Като доказателство той посочва откритите при археологическите разкопки византийски монети от VIII и следващите векове, керамиката и други автентични материали, които се съхраняват в Историческия музей в Свищов.

¹⁹ Радков, Р., П. Донеvски. Цит. съч., с. 41.

²⁰ Вълв, В. Разкопки на Калето в гр. Свищов. – Археология, г. IV, кн. 4, 1962, с. 7 – 15; Харбова, М. Цит. съч., с. 36.

²¹ Харбова, М. Цит. съч., с. 36.

Мариана Друмева

днешния Свищов, е изградено през периода XII – XIV в. То дава най-пълна представа за новия град като композиционна схема и силуетно решение. Трудно достъпният Чукленски баир, върху който израства градът, осигурява възможности за отбрана, добра видимост към съседните укрепени звена и особено широк обзор към течението на р. Дунав, която тук прави плавен завой. Съществени предпоставки за избора на мястото са важното средишно положение и удобните съобщителни връзки не само с градовете и опорните стратегически точки по дунавския бряг, но и с Търново, Ловеч и др. Плодородните земи, разположени в непосредствена близост до височината, и стопанското значение на р. Дунав дават възможност да се развият земеделие, занаяти и търговия. Изложението на южните и югоизточните склонове на Чукленския баир е особено благоприятно за развитието на жилищните квартали на градското население.

Като пространствена структура средновековният град е ориентиран изцяло към реката. Укрепителната система на градското ядро, обхванало високите части, е съобразена също с реката, с осигуряването на най-добра видимост и използването на стратегическите дадености и естествената защитеност на мястото. Малките размери на укрепената площ не дават възможност за развитие на градската среда. В укрепеното ядро са разположени сградите на болярина и на защитниците на крепостта, а жилищата на населението са извън укрепителната система²².

Укрепеното градско ядро представлява четириъгълник, който продължава в източна посока, но останките му са напълно обезличени. По-голямата дебелина на зидовете в източната част (2,35 м, докато другите са с дебелина 1,60 м) би могла да се обясни евентуално с отделяне на жилището на болярина от казармените помещения за защитниците на крепостта. Това допълнително преграждане в укрепеното ядро представлява развитие на градоустройствената схема. Не са открити археологически и писмени данни за наличието на самостоятелна крепост, обхванала жилищната зона на

---

²² Вългов, В. Разкопки на Калето в гр. Свищов ...; Харбова, М. Цит. съч., с. 67.

Мариана Друмева

средновековния град при днешния Свищов. Реката като естествена защита при нападения от север не във всички случаи се оказва достатъчна преграда²³.

Според специалистите, които съдят от градежа на средновековната крепост на Свищов и от археологическите находки около нея по хълма, тя е съществувала по време на Второто българско царство. Крепостта е пазела един от важните долнодунавски бродове, но малките ѝ размери показват, че е имала второстепенно стратегическо значение²⁴.

При извършените през 1961 и 1966 г. в околностите на крепостта сондажни археологически разкопки са установени два основни културни пласта. В горния освен строителни останки са намерени гюллета, глинени лули, битова керамика и други находки от османската епоха. Долният пласт съдържа кухненска и трапезна (със сграфито украса) керамика от Второто българско царство. Около крепостта и по целия хълм са намерени много византийски монети от края на X в. до XIII в. и български монети от XIII – XIV в. Предполага се, че двете стари църкви на Чуката, наречени на военните светци св. Димитър и св. Георги, водят началото си от Второто българско царство²⁵.

Откритата част на града се простира на площ не повече от три хектара. За средновековния град се приема като норма за средна гъстота на населението 150 - 200 души на хектар, така че е вероятно градът да е населен от 600 - 700 души²⁶.

Сведения за средновековния Свищов се съдържат и в някои писмени източници от чужд произход. Градът е споменат за пръв път от арабския географ от XII в. Идриси под името Субесткастро²⁷. Според него "... от град Бидуни (Бъдин, Бдин) до град Субесткастро на изток има един ден и половина (път). Той е хубав, многолюден и цветущ град на реката (Дунав). От него до град Диристра (Дръстър) на изток има един ден и половина (път)"²⁸. Според Б.

²³ Харбова, М. Цит. съч., с. 67 – 68.

²⁴ Кузев, А., В. Гюзелев. Български средновековни градове и крепости. Т. I. С., 1981, с. 154.

²⁵ Стефанов, Ст. Цит. съч., с. 353 – 359. Вълков, В. Разкопки на Калето в гр. Свищов ..., с. 7 – 15.

²⁶ Кил, М. Свищов и районът през XV – XIX в. Поселищна история, историческа демография и последици от войните в една равнинна част на Дунавска България. – В: История на мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания. С., 2001, с. 549.

²⁷ Предполага се, че Идриси не е посетил описваните от него места, а се основава на сведения на други пътешественици за тях.

²⁸ Недков, Б. България и съседните ѝ страни през XII в. според "Географията" на Идриси. С., 1969, с. 79.

Мариана Друмева

Недков арабската форма Субесткастро отговаря на гръцкото Свистокастрон, което пък съответствало на българското Свищовград²⁹. В. Миков изказва друго предположение - че преселници от град Систос на Галиполския полуостров са създали Свищов по времето на цар Калоян или още по-рано³⁰. Въпреки противоречивостта си, тези сведения потвърждават съществуването на средновековния Свищов.

Следващото сигурно сведение за града датира от 1385 г. Споменат е от Петер Шпарнау, който заедно с Улрих фон Тенщедт и други се връщат от Палестина с кораб в Цариград и през Пловдив и Търново пристигат в град, „който се нарича Цвиста (Свищов), отгук преминахме Дунава, след което влязохме в страната Влашко...”³¹.

Според направената от руския историк Д. И. Поливяни типология на средновековните български градове през XII – XIV в., Свищов спада към градските селища с предимно търговски характер, чиято търговска дейност се съчетава с политически, военни и църковни функции. Градът е транзитно-транспортен възел с някои неикономически функции³². Чрез неговото посредничество и посредничеството на други дунавски градове като Видин и Никопол се продават търсените от италианците стоки³³. През Средновековието българските търговци, въпреки включването на нашите земи в международния стокообмен, са посредници на чужденците – предимно на дубровнишките и трансилвански търговци, снабдени с привилегии от българските владетели³⁴.

2. Свищов и неговата крепост през XV – XVII в. Демографски промени в града и неговия регион

Първото османо-турско сведение за Свищов е свързано с османското нашествие в Североизточна България. За това разказва хрониката на Мехмед Нешри, в която Свищов е посочен между дунавските крепости на цар Иван

²⁹ Пак там, с. 133 – 134.

³⁰ **Миков, В.** Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места. С., 1943, с. 64; **Кузев, А., В. Гюзелев.** Цит. съч., с. 150.

³¹ **Кузев, А.** Пътеписни бележки за българските земи от 1385 г. – Археология, год. XII, 1970, № 4, с. 68 – 69.

³² **Поливяни, Д. И.** Средновековният български град през XIII – XIV век. С., 1989, с. 34.

³³ **Бур, М.** Югоизточна и Средна Европа през призмата на взаимната им стопанска обвързаност до края на XVIII век. – Проучвания в чест на проф. Вера Мутафчиева. С., 2001, с. 73.

³⁴ **Бур, М.** Цит. съч., с. 75.

Мариана Друмева

Шишман. По-нататък османският хронист пише, че през 1388 г. изпратеният от султан Мурад I велик везир Джандарлъ Али паша с многобройна войска потеглил нагоре по Дунава и завладял редица български крепости и пиргове (кули). Със специален пратеник османският военачалник поискал от българския воевода на Свищов доброволно да предаде крепостта. Той отказал и се подготвил за военни действия. Няколко дни българският гарнизон упорито се съпротивявал срещу нападащите турци. Накрая, когато се свършили припасите, този неизвестен по име български военачалник на Свищов отворил крепостната порта и се покорил на Али паша³⁵. Сведенията на Нешри се потвърждават и от немския хронист Ханс Леонклау, който в своята “Нова хроника на турската нация, написана от самите турци”, съчинена през 1392 г. и издадена през 1595 г. във Франкфурт на Майн пише, че през 1388 г. българският княз в Свищов отказал на пратеника на Али паша да предаде града и “бил така дързък, че затворил градските врати и се опълчил на турците”³⁶.

В турските регистри от 1430, 1491, 1591 и от XVIII в. се съдържат данни за Свищов под имената Зигитева, Зиштуви³⁷. Добре укрепената османска крепост, разположена на високо място край Дунав, е играла важна роля в отбранителната система от брегови укрепления на могъщата империя.

Като крепост Свищов е отбелязан още на картата на Фра Мауро от 1459 г., която несъмнено отразява географията на нашите земи поне през втората половина на XV в.³⁸. В крепостта и в мирно време имало постоянен, макар и малък турски гарнизон. Според регистър от 1479/80 г. освен диздар (началник) тук имало 8 души охрана³⁹. Според друг османски регистър от 1528 – 1529 г. за издръжка на постоянния гарнизон от 4 души (освен волнонаемниците) в крепостта Зищови (Свищов) се отделят 22 390 акчета (за сравнение – за

---

³⁵ Кузев, А., В. Гюзелев. Цит. съч., с. 151 – 152.

³⁶ Джонов, Б. Калето в нашата история според една немска хроника от 1595 г. – в. Дунавско дело, бр. 15, 13 април 1957 г.; Свищов в миналото и днес ..., с. 40; Иванов, Р. Град с XIX – вековно минало. – В: Навеки в златната книга на българските дарители. Д. А. Ценов. Животопис и стопанска дейност. Свищов, 1996, с. 9.

³⁷ Енциклопедия България. Т. 6. С., 1988, с. 105.

³⁸ Кузев, А., В. Гюзелев. Цит. съч., с. 152.

³⁹ Турски извори за българската история, Т. II, с. 321 – 323.

Мариана Друмева

крепостта Никопол се предвиждат 92 632 акчета, а за Холовник – 77 126 акчета)⁴⁰.

През XVII в. Хаджи Калфа отбелязва Свищов като малък град с крепост върху хълм: “Свищов има малка крепост върху един хълм, понеже е малко навътре от Дунава, вода се внася с коли”⁴¹. По-подробно описание на Свищовската крепост прави османският пътешественик Евлия Челеби, който идва тук през 1651 г. Според него тя е край Дунава на една стръмна височина, има четириъгълна форма и 7 кули с дървени покриви. Портата се намира на източната страна и вътре има къща за диздаря (началника), казарма и джамия. Крепостта е въоръжена с няколко топа и има достатъчно боеприпаси. Изградена е от камък. Градът се намира долу на дунавския бряг и се състои от 300 къщи. Според Евлия Челеби Свищов е обитаван от смесено население. Християнските къщи на българи и власи са 300 на брой, разположени в махалата “Варош”⁴². Тези сведения се потвърждават от три гравюри с изглед на Свищов, издадени през 1826 г. във Виена⁴³. На тях се виждат полусрутените стени и кули на крепостта.

След османското завоевание град Свищов и неговият район преживяват много катаклизми и големи демографски промени. Голяма роля за тяхното реконструиране има холандският историк Махиел Кил⁴⁴. В рамките на Османската империя през XV – XVI в. Свищов (Зищови) е център на каза, включена в Никополския санджак⁴⁵. Казата е район на действие на един кадия (представител на централната власт с религиозни и съдебни функции). Нейната територия граничи на север с р. Дунав, на изток – с р. Янтра, на юг и запад границите ѝ минават покрай селата Бурунлу (дн. Пейчиново, Русенско),

⁴⁰ **Ковачев, Р.** Никополският санджак в началото на XVI век според регистър от Истанбулския османски архив – И с т о р и ч е с к и преглед, 2006, № 3 - 4, с. 29.

⁴¹ **Аргиров, Ст.** Архив поселищни проучвания, I, С., 1938, кн. 2, с. 49; Свищов в миналото и днес ..., с. 41.

⁴² **Гаджанов, Д. Г.** Пътуване на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII в. – ПСП, XXI, 70, 1909, с. 656 – цит. по **Кузев, А., В. Гюзелев**, Цит. съч., с. 152.

⁴³ Гравюрите са издадени от А. Kunike. Zweyhundert vier und sechzig Donau-Ansichten nach dem Laufe des Donaustromes etc. Wien, 1826. – вж. **Кузев, А., В. Гюзелев**. Цит. съч., с. 152.

⁴⁴ **Кил, М.** Свищов и районът през XV – XIX в. Поселищна история, историческа демография и последици от войните в една равнинна част на Дунавска България. – В: История на мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания. С., 2001, с. 549.

⁴⁵ Никополският санджак съвпада с границите на Търновското царство.

Мариана Друмева

Хабибли (дн. Страхилово), Батак, Червена, Козар Белене, Българене, Петокладенци и при Белене отново достигат до Дунава. Селата на юг – Полско Косово, Тенча, Горна Липница, Сломер и Варана, остават извън Свищовския район и попадат в Търновска каза. В западния край селата Санадиново и Деков попадат в Никополска каза.

Първата цялостна картина на демографските и селищните модели в района на Свищов през османския период е от 1479 г. Според изданието тогава съкратен регистър (иджмал) Свищов наброява 200 християнски и 5 мюсюлмански домакинства⁴⁶. През XV в. семействата са малки, с не много повече от четирима членове в домакинствата. Това означава, че броят на жителите му е малко над 800 души. През споменатата година градът е най-голямото селище в областта, четири-пет пъти по-голям от най-голямото село⁴⁷.

Тогава този край е твърде слабо населен. Големи пространства са изцяло безлюдни и когато по-късно започват повторно да се заселват, новите села получават други и различни имена. Това се дължи на обстоятелството, че районът е своеобразен кръстопът, през който се пресичат пътищата на армиите, решили да дадат отпор на османските завоеватели. Сблъсъкът между исляма и християнството, опитите на унгарски, полски и влашки владетели да победят османските войски, последвалите ги български въстания докарват вместо облекчение още по-големи беди за българското население на Свищов и районите около него.

През 1444 г. кръстоносната армия на Владислав Ягело прекосява Дунавска България по пътя си към Варна и нанася големи разрушения. През 1462 г. влашкият владетел Влад Цепеш с войската си прекосява Дунава и по негови думи в писмото му до унгарския крал Матиаш Корвин от 11 февруари с. г. избива общо 23 884 души – турци и българи. В Свищов броят на избитите е 410 души. Вероятно крепостите Никопол и Свищов са устояли и поради това са толкова големи в сравнение с другите околни селища. След разоряването на

---

⁴⁶ Турски извори за българската история, т. II, с. 245; **Кил, М.** Цит. съч., с. 551.

⁴⁷ **Кил, М.** Цит. съч., с. 555.

Мариана Друмева

Търново, около 1481 г., когато Баязид II заема султанския престол, много търновски фамилии намират убежище в дунавския град⁴⁸.

Сведения за по-нататъшното демографско развитие на Свищовския край дава един подробен (муфассал) регистър от 1516 г. Той показва, че около 1500 г. настъпват големи промени. През 1479 г. в този край има 12 села, от които само едно носи турско име - Яйджи (дн. Масларево). Във всички тези села живеят само 234 домакинства, или общо 1000 – 1100 души население. От тях мюсюлманите са по-малко от 5%. През 1516 г. същите села имат около 500 домакинства. От тези домакинства само 22 са на мюсюлмани, или същият процент като през 1479 г. Значителната разлика в сравнение със селищния модел от 1479 г. обаче е възникването на не по-малко от 10 нови мюсюлмански села със специфични турски имена. Пет от тях възникват между регистрацията от 1479 г. и някаква регистрация, направена в периода между 1479 и 1516 г., тъй като не се споменава, че те са новоосновани, а и не фигурират в предишния регистър: Батак, Кара Иса (Караисен), Коюн Йоюк (Овча Могила), Саръяр (Хаджидимитрово) и Татар (Татари). За други пет съществува изрична забележка, че не са били включени в предишната регистрация, защото тогава не са съществували: Акчехяр (Алеково), Бурунлу (Пейчиново), Чатма (Босилковци), Хабибли (Страхилово) и Караман (Караманово). Тъй като местността е равнинна и открита, не е възможно да са пропуснати от провеждащата преброяването комисия. Името на с. Караман може да се тълкува като посочващо района, откъдето са дошли новите заселници – провинция Караман в Централен Анадол. Чатма (Босилковци) и Хабибли (Страхилово) вероятно са основани в близост до обилни сладководни източници, защото в регистрите от XVI в. те са отбелязани като Чатма Пънаръ (извор), но по-късно прилагателното е отпаднало. Кара Иса и Батак се появяват в регистъра от 1485 г. като мезра - местност, разполагаща с ниви, които се обработват, но все още без постоянно население. Между 1485 и 1516 г. вероятно е извършена и друга регистрация, отразяваща нов етап в модела на заселване, за който има индикация през 1516 г. Като обобщение може да се каже, че промените, настъпили около 1500 г.,

---

⁴⁸ Георгиев, Л. Свищов издателски и печатарски център XIX – началото на XX век. МФ “Ал. Константинов”, Свищов, 1997, с. 11; Кил, М. Цит. съч., с. 555.

Мариана Друмева

изцяло преобръщат демографската структура на Свищовския край. Осъществила се е реална колонизация, малка по мащаб, но достатъчна, за да промени модела. През 1516 г. десетте села с турски имена и с жители мюсюлмани, носещи турски имена или патроними, се обитават от 335 домакинства, или малко по-малко от 1700 души. Към техният брой трябва да се прибавят домакинствата от четирите села с български имена, които обаче са населени от мюсюлмани с турски имена, общо 133 домакинства (2200 – 2400 души), с което мюсюлманската част от населението нараства до 468 домакинства, а делът на мюсюлманите в района надхвърля половината от цялото население⁴⁹.

Данните от 1516 г. разкриват и процеса на приемането на исляма, който започва много колебливо. В дотогава изключително християнските села Новград, Ореше и Вардим вече са отбелязани и мюсюлмански домакинства. Възстановеното в близост до града с. Царев Кладенец бива заселено от смесено християно-мюсюлманско население и за 4 от 13-те мюсюлмански семейства е отбелязано, че наскоро са приели исляма. Обърнати в исляма могат да бъдат открити и в селата с турски селищни наименования и турски лични имена на жителите им. Четири от 48-те домакинства на Саръяр (Алеково) са на новоприели исляма. Три от 23-те домакинства в Павли (Павел) са също такива⁵⁰.

По-късните регистри от 1545 и 1579 г. не показват толкова значителни промени. През XVI в., когато климатът е малко по-благоприятен, отколкото през XIV – XV в., а чумната епидемия стихва, населението навсякъде в Европа бързо нараства. Демографският прираст засяга и османските владения. Между 1516 и 1545 г. се появяват нови три села с турски наименования и с жители,

---

⁴⁹ Кил, М. Цит. съч., с. 558 – 560.

⁵⁰ Пак там, с. 560 - 563. Причините, които според М. Кил стоят в основата на големите промени в Свищовския район, трябва да се търсят в ситуацията в Анадола, където между 1500 и 1509 г. съществува силно антиосманско прошиитско движение сред селското, предимно номадско, турско население, активно подклаждано от политическата пропаганда на ранните Сефевиди. Краят му е сложен през 1509 г. със стихийното въстание на Шахкулу и неговото потушаване. Тези събития явно са подтикнали малки групи турски заселници от размирния Анадол да се установят на Балканите. Това преселване остава до голяма степен нерегистрирано, защото не е проведено по държавна линия, а е спонтанно. То е така интензивно в Свищовско поради това, че тук земята е силно обезлюдена след войната през 1462 г. По на запад, в земите около Плевен, Рахова и Враца не се заселват големи маси от турски говорещо население, като се изключат три-четири отделни села в Ловешко.

Мариана Друмева

носещи турски имена или патроними: Дели Сюле (дн. Драгомирово), Хаджи Муса (дн. Морава) и Сливе-и Мюслим (Турска слива, дн. Козловец), което се отделя от старото село Сливе-и Булгар, където се наблюдава значителен спад на населението. В новото село Сливе-и Мюслим двама от 14-те глави на домакинства са новоприели исляма. Селското население като цяло показва бърз, но естествен растеж, а не драматичен скок, предизвикан от външно заселване. Тази тенденция продължава до 1579 г., но други нови села не се появяват. Броят на приелите исляма също се запазва сравнително нисък, около 7,5% общо за града и селата през 1545 г., и 8,6% за 1579 г.⁵¹.

В периода 1479 – 1579 г. град Свищов преживява известен, макар и не много голям ръст от 225 до 411 домакинства. Делът на мюсюлманите се изменя леко. Той спада, а и мюсюлманският гарнизон се запазва много малък. Очевидно градът не е много привлекателен за мюсюлманското население, което е земеделско и отчасти номадско по характер. През 1579 г. 54% от цялото население общо в града и региона му е мюсюлманско. В селата мюсюлманите достигат 64%⁵².

В края на XVI в. Свищовският район отново е разтърсен от война. През 1595 и 1598 г. тук нахлува влашкият владетел Михаил Храбри с огромната си армия. Градът два пъти е завладяван и опожаряван, но крепостта удържа на натиска⁵³. Липсват писмени източници, но последиците от войната отчетливо се виждат в броя на османското население. Два регистъра за поголовния данък на християните от 1591 и 1601 г. свидетелстват за опустошаването на града. Данъчният регистър от 1591 г. посочва 609 домакинства, този от 1601 г. – само 311, или точно наполовина. Документирането на това, какво се е случило в селата, е непълно. Може да се направи сравнение само при 7 от 27-те села, но те са достатъчни като индикатор. Селата Белене, Джулюница, Лъджене-и Павликян, Новград, Ореше-и Павликян, Царев Кладенец и Вардим-и Павликян, през 1591 г. са регистрирани с 679 домакинства, плащащи поголовен данък. През 1601 г. са записани само 485, или с почти 30% по-малко. Липсват данни за

---

⁵¹ Пак там, с. 563.

⁵² Пак там.

⁵³ Кузев, А., В. Гюзелев. Цит. съч., с. 152; Кил, М. Цит. съч., с. 564.

Мариана Друмева

мюсюлманското население, но пълният регистър от 1642 г. показва, че и мюсюлманите са пострадали неимоверно силно⁵⁴.

През XVII в., когато европейското население като цяло запазва или дори намалява броя си, Свищовският район не успява да се възстанови от този втори тежък удар. През 1642 г. населението на град Свищов е все още наполовина от това в 1579 г.⁵⁵ Има обаче разлика в сравнение с миналото. В града са се заселили повече мюсюлмани. През 1579 г. само 3% са мюсюлмани, а през 1642 г. те възлизат вече на 18%. Това слага началото на тенденция, която бавно продължава да се развива през следващите години.

Новият подробен регистър на града и половината от селата (14 на брой) в района за 1710 г., когато те са включени като източник на доходи към новия джамийски комплекс на Валиде Султан Гюлнюш Юметулах (майка на султан Ахмед III, управлявал през периода 1703 – 1730 г.) в истанбулското предградие Юскюдар, и възстановената картина в селата, които липсват в този източник, показват, че населението отново е достигнало равнището отпреди влашките нашествия. Има обаче една основна разлика. Мюсюлманското население вече расте значително по-бавно от християнското. През 1642 г. то съставлява 65% от цялото селско население и 58% от населението на района заедно с града. През 1710 г. делът му спада до 55% от селското и 47% от общото, включително градско население. Свищовският край, който през XVI и XVII в. е ислямски район, започва бавно да променя характера си, като отново се превръща в християнски. Пълният регистър за събирането на авариза от 1751 г. показва, че общата тенденция се запазва. Населението продължава бавно да нараства в съответствие с общата тенденция в Европа, но в резултат на този муден процес християнството продължава да се разраства. Повечето от селата с турски заселници, които през XVI в. са най-вече мюсюлмански и със съвсем малък брой обръщенци, в течение на XVII и XVIII в. губят своя изключителен

---

⁵⁴ Кил, М. Цит. съч., с. 564.

⁵⁵ Това се вижда от муфасал регистър за данъка авариз за по-голямата част от Дунавска България – санджаците Силистра и Никопол, който съдържа много подробен опис на всички глави на домакинства – както християни, така и мюсюлмани, с отбелязани имена и патроними.

Мариана Друмева

мюсюлмански характер. В тях се заселват християни, които не приемат исляма, а запазват християнската си вяра⁵⁶.

По време на преселението на павликяните от свищовските села в Банат и Седмоградско, което продължава до 1731 г., някои от тях се заселват в Свищов и увеличават броя на българските жители на града⁵⁷.

Новооткритите османски документи и изследванията на М. Кил опровергават изказаното от Хр. Гандев и споделяно от други автори мнение, че до средата на XVIII в. броят на българското население както в Свищов, така и в другите градове по южния бряг на Дунава, е сравнително малък. Гандев пише: „старото българско население на тези градове е било в по-голямата си част разпиляно и децимирано още при турското завоевание. Тепърва към средата на XVIII в. български селяни от равнините и Балкана започнали отново да проникват в тях, но не на компактни маси, а поединично като работници-изполчари в крайградските турски чифлици или като дребни необходими занаятчии, настаняващи се винаги извън чертата на турските квартали и крепостните стени; но техният брой не е бил достатъчен, за да получат градовете българска физиономия”⁵⁸. Новооткритите данни за броя на населението и за съотношението между християни и мюсюлмани в района на Свищов показват, че от края на XVII в. започва постепенно увеличаване на броя и на относителния дял на българското население. Това е част от процеса на т. н. „побългаряване на градовете”, който протича с по-голяма интензивност през XVIII и XIX в.

3. Стопанско развитие на Свищов през XV – XVII век

През XV - XVII в. икономиката на Османската империя е строго централизирана и подчинена на нуждите на непрекъснатите завоевателни походи. Държавната намеса в нея се проявява по много начини: строго регламентиране на производството, фиксиране на цените, реквизиции на работна ръка, стоки и даже капитали, авторитарна организация на част от

⁵⁶ Кил, М. Цит. съч., с. 564 – 565.

⁵⁷ Георгиев, Л. Цит. съч., с. 11.

⁵⁸ Гандев, Хр. Ранно Възраждане. – В: Проблеми на Българското възраждане. С., 1976, с.157; Попхристов, Г. Свищов в миналото. Свищов, 1937, с. 23, 34, 38; Ганчев, Ст. Свищов (принос за историята му). Свищов, 1929, с. 21 и сл.

Мариана Друмева

търговските движения, забрана за износ. Всички тези мерки имат двойна цел: да се предпазят поданиците на султана от такива несправедливости като контрабандата, скъпотията, недоимъка, злоупотребата с власт и в съответствие с имперската идеология да се гарантира чрез тяхното благосъстояние могъществото на държавата. Имперската икономика е отворена за външния свят, свързана е с Европа и все още не среща в търговския си обмен разрушителната конкуренция и зародишите на зависимост, които характеризират по-късното влияние на западния капитализъм върху нея. Своеобразната колонизация или “периферизация” могат да се отнесат за балканските провинции на Османската империя чак към края на XVIII и началото на XIX в. Дотогава тя запазва автономията си и способността си да регулира своя обмен в зависимост от собствените си нужди. Не случайно Фернан Бродел я признава за цялостна “икономика – свят”⁵⁹.

Огромните пазари на Османската империя, демографският подем, довел до увеличаването на нейното население с 41% между 1520 и 1580 г.,⁶⁰ големите градове и нуждите на воюващата армия съдействат за това. “Из целия онзи огромен ареал нямало вече граници, бойни действия, мита. Разширил се както никога дотогава търговският и производственият обмен, установени били еднакви норми и държавна защита на търговията”⁶¹.

Търговската политика на Османската империя през първите векове на господството ѝ над Балканите продължава наследените традиции за даване на привилегии на чуждите търговци. През 1363-1377 г. султан Мурад I сключва последователно договори с всички най-търговски държавици по онова време: Венеция, Генуа и др. На техните търговци се разрешава да пътуват свободно из цялата Османска империя и да търгуват с всички местни стоки; да внасят всякакви изделия, да имат работилници, магазини, църкви; да притежават при известни условия недвижими имоти. Възникналите спорове се разрешават от смесен съд от висши турски чиновници и представители на съответната република. Някои от тия страни придобиват изключително право да закупуват

⁵⁹ История на Османската империя. Под ред. на Р. Мангран. С., 1999, с. 223 – 224.

⁶⁰ История на Османската империя..., с. 223.

⁶¹ Мутафчиева, В. Българските земи в Османската държава (XV – XVIII в.) – История на България, С., 1993, с. 215.

Мариана Друмева

известен артикул в цялата държава, например дубровнишките търговци – вълна. Дубровничани сключват търговски съглашения с Турция от времето на Баязид I през 1397 г. През 1507 г. Баязид II дава една търговска капитулация⁶² от 20 члена на посланика на Франция за сравнително свободна търговия между двете страни. Може би съществуват и други временни съглашения от тази епоха. Всички те обаче са преходни и действат кратко, защото се основават главно върху моментното благоразположение на султана към някой чужд владетел, а не върху осъзнатите стопански ползи за държавата. “Изобщо, до когато Турция се движеше по възходящата линия на своята история, никакви търговски или политически договори нямаха за нея особена трайност и цена. От периода на нейния декаданс тя беше принудена да влиза в по-прецизни съглашения с чуждите държави ...”⁶³.

Следващите важни търговски договори, които водят до постепенното налагане на режима на капитулациите, са договорите с Франция от 1535 г., с Англия от 1581 г. и с Холандия от 1600 г. Те регламентират 3% мито за внос на европейски стоки в границите на империята. Това мито обаче е реципрочно, то дава право и на търговци, които са османски поданици, да внасят своите стоки с 3% мито в съответните европейски държави.

Стокообменът се осъществява по море и чрез речните и сухоземни пътища. Според османските законници през XVI в. река Дунав е важна търговска артерия, а в дунавските градове се обмитяват вносни стоки, идващи от Влашко и Унгария, а също и от Черноморския басейн. От дунавските градове за Браила корабите превозват жито и платове⁶⁴. Многобройни турски кораби пренасят на запад храни за войските или стоки за обмяна. Значението на голямата река се вижда и от сравнително гъстата мрежа от мензили (попътни станции), създадени по българския й бряг: във Видин, Лом, Оряхово, Никопол,

---

⁶² Капитулации (от латинската дума “капитул” – член, глава). По своя произход капитулациите в началото са доброволни концесии, направени от султана. В капитулациите се изразява само волята на Османската империя, която дава привилегии на някоя страна. Те са едностранно предоставяни отстъпки, които следващият владетел може по свое усмотрение да отмени. – Вж: Еремеев, Д., М. Мейер. История на Турция в средните векове и ново време. С., 1998, с. 160.

⁶³ **Тодоров, П.** Върху ступанското минало на нашата държава. – Списание на Българското икономическо дружество, г. XVI, 1912, кн. 7, с. 469 – 470.

⁶⁴ **Бур, М.** Югоизточна и Средна Европа..., с. 77 – 78.

Мариана Друмева

Свищов и Силистра⁶⁵. По сведения от османските законодателни паметници през XVI в. на българския бряг се очертават като пристанищни пунктове, активно обслужващи дунавския трафик, Видин, Рахова (Оряхово), Зицви (Свищов), Сомоя (Сомовит), Никболу (Никопол), Русчук (Русе), Силистра, Хърсово и Тулча⁶⁶.

Оживява се и старият римски път покрай реката. Чрез т. н. “Свищовски път” градът е свързан и по сухо със столицата Цариград. Този път идва от Влашко и от Свищов минава през Разград, Шумен, с. Риш (обл. Шуменска), Чалъкавашкия (дн. Ришки) проход, Карнобат, Русокастро, слива се с Варненския път и през Виза стига в Цариград⁶⁷.

Данните за стопанския живот на Свищов през XV – XVII в. не са много. Както и в другите краища на българските земи, и тук се налагат характерните за османската система форми на земевладение и регламентация на градската икономика. Според един регистър на военно-ленни владения на мустафхъзите (бранители на крепости) през XV в. в Никополския санджак мустафхъзите на Свищов владеят два тимара. Те принадлежат на диздаря (комендант) и на 8 души от отбраната. От този факт може да се заключи, че в крепостта е разположен малък гарнизон⁶⁸.

В османските регистри Свищов е отбелязан като град в края на XV и началото на XVI в. Градът с прилежащия му селски район е хасово владение на майката на султана (валиде ханъм), и внася в държавната хазна 64 448 акчета годишно. По този показател се нарежда на трето място сред градовете в никополския санджак – след Никопол и Русе и преди Търново, Враца, Ловеч и Шумен⁶⁹. Градът се управлява от войвода, назначаван направо от султана.

⁶⁵ Грозданова, Ел. Многоликите пътища на мира и войната. – Контрасти и конфликти зад кадър. С., 2003, с. 21; История на българите. Т. II. Късно средновековие и Възраждане. С., 2004, с. 174.

⁶⁶ Цветкова, Б. За режима на стопанската обмяна между румънските и българските придунавски земи през XVI в. – Българо-румънски връзки и взаимоотношения през вековете (XII – XIX в.). С., 1965, с. 118; Георгиева, Цв. Пространство и пространства на българите XV – XVII в., С., 1999, с. 64.; Сакъзов, Ив. Развитието на градския живот и на занаятите в България през XVIII и XIX в. – България 1000 години. 927 – 1927. С., 1930, с. 686.

⁶⁷ История на българите. Т. II. Късно средновековие и Възраждане. С., 2004, с. 174.

⁶⁸ Свищов в миналото и днес ..., с. 40.

⁶⁹ Тодоров, Н. Балканският град XV – XVII век. С., 1972, с. 87 – 88; Ковачев, Р. Никополският санджак в началото на XVI век според регистър от Истанбулския османски архив – И с т о р и ч е с к и преглед, 2006, № 3 - 4, с. 30.

Мариана Друмева

Територията му е неприкосновена и никой няма право да навлиза в него и да върши своеволия. Тези привилегии запазват българското население от разпръскване въпреки компактното заселване на турци⁷⁰.

Статутът на Свищов като султански хас прави впечатление и на миналите през него чужди пътешественици. Свещеникът Симперт Нигел, който в края на 1699 г. преминава през града на път от Виена за Цариград, отбелязва, че Свищов е владение на султанката, от което тя събира 12 000 талера годишно. Според него Свищов (наричан Суисто или Систова) е голямо мюсюлманско селище. Квартирите, в които са настанени членовете на делегацията, той оценява като твърде лоши. “Всяка селска къща в Германия може да се приеме за дворец в сравнение с тези жилища и мрачни дупки”⁷¹.

Две години по-рано, през 1697 г., унгарският дипломат Янош Комароми пътува с кораб по Дунав и посещава Видин, Никопол, Свищов и Русе. Обща черта на тези градове според него е изобилието на различни продукти и ниската им продажна цена. Той описва Свищов като голям град, в който живеят турци и българи и всичко се намира в голямо изобилие. От описанието на унгарските пътешественици се получава оптимистична картина за българското Подунавие: добре поддържани лозя, хубаво вино, изобилие от продукти... Това богатство на занаятчийски и селскостопански произведения може да се обясни с търговския характер на описаните градове⁷².

През разглежданата епоха в района на Свищов се запазва поликултурният характер на земеделието, характерен за предосманския период. Развива се също животновъдството, пчеларството, риболовът и неустановен брой занаяти. За видовете земеделски култури и домашни животни, които се отглеждат, може да съдим освен от сведенията на чуждите пътешественици и от запазените документи за налагане на извънредни данъци на свищовското население. Две тезкерета от 21 и 28 януари 1679 г. удостоверяват, че

⁷⁰ Ганчев, Ст. Цит. съч., с. 367.

⁷¹ Немски и австрийски пътеписи за Балканите. XVII – XVIII в. С., 1986, с. 195 – 196. Симперт Нигел е член на “великото посолство”, изпратено от Виенския двор в столицата на Османската империя за ратификацията на Карловацкия мирен договор от 1699 г. Той е абат на един манастир в Нересхайм, в делегацията е включен като личен свещеник на посланика граф фон Етинген. Произведението му е публикувано още през 1701 г. в Аугсбург.

⁷² Бур-Марковска, М. Балканите и унгарският пазар през XVIII век. С., 1977, с. 38.

Мариана Друмева

населението на Свищовска каза е предало като сюрсат зехириси⁷³ възложените му количества храни, дърва, фураж и овце за нуждите на султанската армия, участваща в похода през посочената година. Друго подобно тезкере от 28 февруари 1679 г. удостоверява, че населението от Свищовско е издължило изисканите от него овце сюрсат и ги е закарало в съответния мензил⁷⁴. В много случаи раята предава масло и мед за нуждите на армията. Такъв случай е отразен в тезкере от 24 януари 1679 г., издадено в уверение на това, че населението в Свищовско е издължило своя сюрсат зехиреси, като е предало 100 оки чисто масло и 50 оки мед⁷⁵.

Под формата на ищира (принудителни изкупувания на храни, фураж, добитък, желязо, селитра, занаятчийски произведения и др. за нуждите на армията и на държавата в мирно и военно време) през 1673/1674 г. от Свищов са купени 8 коня⁷⁶. През 1696 г. от почти всички райони на българските земи, включително и Свищовска околия, отново е наредено да се изкупят много коне⁷⁷. По време на Руско-турската война в 1711 г. от районите на Никопол, Свищов и Търново са събрани изобилни доставки от различни храни, фураж, дърва, съоръжения, добитък и др.⁷⁸.

Когато принудителните изкупувания са предназначени за нуждите на столицата, за султанския двор или за непроизводителното население от други градове в неевропейските провинции на империята, те обикновено се съсредоточават в по-големите дунавски или черноморски пристанища, откъдето се превозват с кораби до местопредназначението им.

Принудително изкупуваните храни като ищира са заплащани на непосредствените производители по определени от държавата цени, които са по-ниски от пазарните. Поради липсата на достатъчно и достоверни сведения не

⁷³ **Цветкова, Б.** Извънредни данъци и държавни повинности в българските земи под турска власт. С., 1958, с. 67 – 69. - Сюрсат зехиреси (бедели сюрсат) е извънреден данък, налаган на населението по време на война във връзка с необходимостта да се снабдява и поддържа армията с храни, фураж и припаси из местата, през които тя минава по време на военна експедиция.

⁷⁴ Пак там, с. 70 - 71.

⁷⁵ Пак там, с. 72.

⁷⁶ Пак там, с. 77, 102. За сравнение: от Никополско са купени 20 коня, от Хоталич – 10, от Търново – 38, от Ловеч и Етрополе – 17, Враца – 7, Рахово – 5, Разград – 32, Русе – 24, Шумен – 22, Алаклизе – 6, Ескиджума – 6 коня.

⁷⁷ Пак там, с. 86.

⁷⁸ **Цветкова, Б.** Извънредни данъци и държавни ..., с. 78.

Мариана Друмева

винаги може да се установи разликата между пазарните и нормираните изкупни цени. Например през 1683 г. е заповядано от Свищов да се изкупят 6000 истанбулски килета ечемик по 15 акчета килото, при положение, че ечемикът по фиксирани от държавата цени струва 30 акчета килето. През същата година от Свищов са изискани и 1500 истанбулски килета брашно по 25 акчета килето, докато на пазара брашното се продава по 100 акчета⁷⁹.

През 1691 г. от свищовските хасове са изкупени 3000 кантара пексимет (сухари), за превозването на които са поръчани 1500 чувала от Търново и Шумен. В един ферман от 26 декември 1692 г. до свищовския кадия, до кетхударите, еничарските сердари и служебните лица на вилаетските аяни се съобщава, че за дажбите на войските, които ще участват в похода през идващата пролет, е нужно да се достави пексимет. За тази цел се нарежда да се изкупят от там определените за 1692/1693 г. 2500 килета брашно ищира и от тях населението в свищовско да изпече по фурните в града и селата 1000 кантара пексимет. Нарежда се също пексиметът да се закара до никополското пристанище, където да се предаде на съответния мубашир⁸⁰. В много случаи е заповядвано дори населението само да строи фурни за приготвяне на пексимета.

Според документ от 16 февруари 1711 г. е заповядано във връзка с похода през 1711/1712 г. да се изкупят от някои земеделци в Никополско, Свищовско, Търновско и спадащите към тях селища ечемик и брашно по текущи цени⁸¹.

Водеща роля в стопанството на Свищов още от онази епоха има търговията. В неговото пристанище се прилага системата от такси и мита върху водния трафик и стокообмена, разпространена в пристанищата по Долния Дунав. Голямото значение на р. Дунав за икономическото развитие на балканските провинции и за непрекъснатата им връзка както с откъддунавските васални на Османската империя княжества, така и със земите в Централна Европа, води до цялостно регламентиране на условията за търговия. Османските

---

⁷⁹ Пак там, с. 118 – 119.

⁸⁰ Пак там, с. 163 – 164.

⁸¹ Пак там, с. 122 – 123.

Мариана Друмева

власти възприемат цялата заварена митническа система от балканските страни и особено от Византия⁸².

Задължителни такси, установени още с най-ранните султански разпоредби, са таксите за преминаване на плавателни съдове през дунавските и морските пристанища. Размерът на таксата се определя съобразно с вида на кораба и неговия товар. Споменаваните в документите от XV – XVI в. плавателни съдове са познати и от предишните векове. Османската навигационна терминология включва византийски, славянски и унгарски термини за обозначаване на по-често плаващите край балканските брегове съдове: “сандал”, “кораб”, “ладия”, “насад”, “неврад”, “донбаз”, “шайка” и др.⁸³.

Такси се налагат освен за преминаване през пристанищата и върху стоки, докарани в дунавските пристанища от вътрешността на османските владения или от отвъддунавските области: такса за преминаване на реката, такса за внос на стоки и добитък, такса магерие – върху плавателни съдове и върху стоки, гюмрук, бач, корабно навло⁸⁴.

В османските законодателни паметници се обръща голямо внимание на системата от такси и мита, наложена върху каменната сол, внасяна от Влахия през българските дунавски пристанища. Още от ранното средновековие съществува постоянен приток и търговия с влашка сол, докарвана през пристанищата Видин, Свищов и Силистра. Новите управници оценяват своевременно особеното стопанско значение на този толкова необходим артикул. Затова те налагат специален режим върху вноса му, който разкрива основните тенденции във фискалната им политика по отношение на дунавската търговска дейност. Тези три пътя се използват интензивно и през следващите векове⁸⁵.

В законодателството са отбелязани три форми, в които се продава солта – едра (на големи късове), раздробена и дребна сол. Голяма част от нея е монопол на влашкия господар, а друга част е докарвана от частни търговци. Прониквайки в османските владения, тя попада под османския държавен

⁸² Цветкова, Б. Проучвания на градското стопанство през XV – XVI в. С., 1972, с. 47 - 48.

⁸³ Пак там, с. 48.

⁸⁴ Пак там, с. 50 - 54.

⁸⁵ Цветкова, Б. За режима на стопанската обмяна ..., с. 123; същата, Проучвания ..., с. 55.

Мариана Друмева

монопол. Посредством регламентирането на изкупната и продажната цена на солта османските власти реализират печалби между 41,5 и 48 % в различните пристанища. Наред с този монополен режим законодателството предвижда многобройни такси, събирани в натура от докараната влашка сол⁸⁶.

За пристанището в Свищов не са цитирани данни, но явно условията не се различават от тези в другите дунавски пристанища по българските земи.

Османската власт се стреми да обсеби и част от приходите от друга характерна за крайбрежните селища стопанска дейност – риболова. И в тази област тя наследява практиката на средновековните балкански държави. Най-обширните сведения за фискалния режим, наложен от османската власт над риболова, съдържа дунавският кодекс. Изгодите от интензивния риболов по Долния Дунав насочват властта отрано да изработи и утвърди правила за облагането му, които са по-подробни и по-нюансирани, отколкото за Черноморието и Беломорието⁸⁷.

Обикновено риболовът се облагал с натурален десятък, зачислен към доходите на местни спахии и други властници. На някои места е събиран и паричен данък, вероятно еквивалент на десятъка⁸⁸.

Нито в дунавския, нито в черноморския басейн или в някои езерни или речни пристанища във вътрешността не съществува единен режим в облагането. Най-често се предвижда една четвърт от дунавския риболов да бъде събиран от пристанищните емини за държавното съкровище. Докато според Никополския и Силистренския кодекс режимът на десятъчното облагане засяга риболова в езерата на румънския бряг, разпоредбите за Оряхово изискват 4% от рибата, уловена във влашките езера и натоварена на кораб⁸⁹.

В законодателството на крайбрежните селища най-често са включени обособени разпоредби за специалните риболовни съоръжения – даляните. Тези обичайни приспособления в много реки, езера и морски заливи в българските

---

⁸⁶ Цветкова, Б. Проучвания ..., с. 55 – 56.

⁸⁷ Пак там, с. 59. - В дарствените грамоти на средновековните български владетели на някои места между недвижимите имущества, предадени с пълен имунитет на определени феодални институции, се споменават и риболовища, подлежащи на таксуване.

⁸⁸ Пак там, с. 59.

⁸⁹ Пак там, с. 120.

Мариана Друмева

земи през османската епоха, се облагат с десятък върху улова в даляните. Законодателството за дунавските пристанища предвижда парична такса от 300 акчета, когато се използва друг вид риболовно съоръжение – т. н. “гарда”⁹⁰.

В крайдунавските селища властта разполага със своеобразно монополно право за провеждане на риболов. Според Видинския кодекс в продължение на 4 дни, посочени от пристанищните власти, всички риболовци от съседните селища са длъжни денонощно да ловят риба, предназначена за държавата. Законодателството предвижда и мерки, които поставят и частната търговия с риба под прекия контрол на държавата. Според предписание от 1520 г. риболовците са длъжни да продават улова си само в пристанищата. Емините са длъжни да следят за спазване на разпоредбата, а кадиите да регистрират улова в сиджилите⁹¹.

В стремежа си да обхване във фискалната си система цялата стопанска дейност в рамките на пристанищата, османската власт е въвела и узаконила чрез нарочни разпоредби специални такси върху строителството на плавателни съдове и евентуалната търговия с тях. Така например в Никополския кодекс се предписва събирането на десятък върху продажбата на новопостроени плавателни съдове, дошли в пристанище Никопол. Съществуват податки и в други източници, от които може да се види, че през XVI в. в Подунавието е съществувало корабостроителство⁹². Конкретни данни за корабостроителство в Свищов не са известни, но по аналогия с другите пристанища може да се допусне, че и тук то се развива, поне за местни нужди.

Управляващите среди облагат с такси и налози като приход на съответните пристанища и други сектори на стопанската им дейност извън търговията. Един от тези стопански сектори е скотовъдството. През лятото животновъди от българската страна прекарват стадата си на влашкия бряг,

---

⁹⁰ Пак там, с. 60 – 61.

⁹¹ Пак там, с. 62.

⁹² Пак там, с. 62 – 63. Например през 1566 г. видинският бей е предупреден от централната власт, че трябва да подготви дървения материал, необходим за постройката на кораби, които щели да се строят край Видин, за да се прехвърлят с тях турските войски на отсрещния бряг. Пак през същата 1566 г. от никополския бей било изискано да се построят поръчаните кораби и да се изпратят в Белград. А в официален документ, отправен до силистренския кадия, се споменава за сечене на дървен материал за градиво на невоенни кораби.

Мариана Друмева

където се простират обширни и тлъсти крайречни и крайезерни пасища. През зимата стадата преминават на по-защитения от студове и виелици български бряг. Затова в Никополския кодекс се нарежда пролетно време да се събират от овцете, докарани от Влахия, в границите на Никополската крепост по една овца на стадо в полза на османското държавно съкровище. За докараните на същото място свине от Влашко следва да се плаща на никополския емин по 15 акчета налог за презимуване⁹³.

През XVI в. е регистрирано участие на джелепи, които изпълняват едновременно ролята на търговци и доставчици на добитък, който откарват в пристанищата на Свищов, Никопол и Излаз (селище на северния бряг на Дунав срещу Никопол). В повечето случаи обаче разпоредбите, засягащи търговската дейност в Подунавие, не предвиждат изрично участието на джелепи. Поради това Б. Цветкова изказва предположение, че търговският обмен в придунавските селища се извършва главно от дребните стокопроизводители от градовете и селата. “Не случайно впрочем в законите се споменават изрично и нееднократно като участници в търговската обмяна “ренчбери”, т. е. земеделци. Без съмнение законодателят цели да ги отличи от търговците и да покаже, че те участват в търговската дейност покрай основните си селскостопански занятия”⁹⁴.

В османските закони се регламентира и събирането на други такси като доход на някои пристанища. Особено показателни в това отношение са разпоредбите на Никополския закон, където се изброяват редица налози като приходи на властта в рамките на Никополската крепост: десятъкът от сеното и тръстиката, налозите ява и качкун (такса, плащана от стопанина на изгубен добитък или избягал роб, за да си ги получи обратно от феодала; с нея го обезщетява за прехраната на задържания добитък или роб), бейт-юл мал, мал-и гаиб, мал-и мевкуд (такси, свързани с наследствата на отсъстващи лица), данък за зимно пасище (налог, събиран от пришълци, незачислени към определено феодално владение, в чийто обсег тези пришълци използват пасища за стадата си) и пр. В същите разпоредби се предвижда да бъдат задържани за властта чрез пристанищните органи и наследствата на лица, починали по време на

⁹³ Пак там, с. 63.

⁹⁴ Цветкова, Б. За режима на стопанската обмяна ..., с. 133.

Мариана Друмева

пътуването с кораби, които попаднали в пределите на определено пристанище, а така също и налогът сватбарина за дъщерите на участниците в Никополския крепостен гарнизон. Изгубен безстопанствен добитък на близките острови също попадал във властта на пристанищните власти⁹⁵.

В закона за пристанището Никопол (Нийболу) се регламентира системата от мита и такси, събирани както от стоки, така и от преминаващи плавателни съдове. В този закон става дума и за някои такси, отнасящи се за Свищов (Зищви). Посочва се, че от пълен кораб, наречен донбаз⁹⁶, се вземат 40 акчета от пристанището Никопол: 20 за преминаване през пристанището Никопол и 20 за пристанището Свищов. От наполовина натоварен кораб се взема половин такса, на четвъртина натоварен, се взема четвърт такса. Ако е и от това по-малко, се събира по този начин на пресмятане. От пълен кораб шайка⁹⁷ се взема в пристанището Никопол 16 акчета налог за преминаването: 8-те се вземат за пристанището Никопол и 8-те за пристанището Свищов. Ако са наполовина или на четвърт и още по-малко, като се изчисли надлежно, да се събира налог за преминаването. От пълен кораб насад⁹⁸ се вземат 12 акчета налог за преминаването: вземат се 6 за пристанището Никопол и 6 за пристанището Свищов. И при тях, както и при другите кораби, като се изчисли за половината, четвъртината и по-малко от това, да се събира налогът надлежно. От пълен кораб ладия с кормило таксата е за пристанището Никопол. От ладия със странични гребла, ако е пълна, вземат се 4 акчета: 2-те за Никопол и 2-те за Свищов⁹⁹.

Благоприятни условия за разширяването на стокообмена между Средна и Източна Европа се създават след приключването на 30-годишната война в средата на XVII в. В резултат на това някои поданици на Османската империя

⁹⁵ Цветкова, Б. Проучвания на градското стопанство ..., с. 64.

⁹⁶ Донбаз – кораби за транспортиране на големи търговски товари, някакви по-големи шлепове. Вероятно и те са с различна големина, защото в османските документи са споменати с различни такси за голям донбаз и такъв със странично кормило.

⁹⁷ Шайка – военен кораб за крайбрежна охрана. Използвани са и като товарно транспортно средство по Дунава. В по-късни документи има указания, че с кораби от типа “шайка” са извозвани принудително изкупени храни и припаси (ищира), предназначени за нуждите на османската държава.

⁹⁸ Насад – по-малки плавателни съдове; споменават се и кораби неврад. Вероятно са пътували между пристанищата на срещуположните брегове на Дунава.

⁹⁹ Цветкова, Б. Проучвания на градското стопанство ..., с. 181.

Мариана Друмева

започват да прогресират в областта на търговията между Средна, Източна Европа и Запада. През XVII в. в големите пазарни средища на Унгария и Трансилвания се намират пришълци от Балканския полуостров, които се занимават с търговия. Още тогава се полагат основите на големите колонии на балканските търговци, които в XVIII и XIX в. стават фактор за възраждането на своите народи¹⁰⁰.

В първите векове на османското владичество търговията по българските земи се осъществява предимно от чужди търговци или от поданици на империята от небългарски произход. Българското търговско съсловие се формира сравнително късно. От самото начало то насочва своите интереси най-вече на север, по посока на Трансилвания, Полша, унгарските земи и въобще към страните от Долния Дунав. Натам водят и предпочитаните от българските търговци пътища – през дунавските пристанища към Сибиу, Клуж и Брашов като междинни митнически пунктове. През XVII в. има българи, които веднъж или два пъти годишно преминават Дунава и осъществяват стокообмен с посочените градове. През 1622 г. са регистрирани първите връзки на свищовски търговци със Сибиу, когато в документите на тамошната митница са записани два транспорта. Според Ст. Маслев първият транспорт е на Михаил, който е оставил като приход на митницата 6 кармазинови кожи, оценени по 1 флорин¹⁰¹ едната, или общо на 6 флорина. Цялото внесено количество е 120 кожи на стойност 120 флорина. От втория транспорт – на Майсин, са взети 70 либри¹⁰² памук за мито, като една либра е оценявана по 0,20 флорина. Общо той е внесъл 1400 либри памук на стойност 280 флорина¹⁰³. Според Сн. Панова през 1622 г. сред българските търговци в Трансилвания са регистрирани Михаил от Свищов с един транспорт стоки, за които е платил мито 43,35 флорини, и Михаил и Сотир от Свищов, също с един транспорт стоки, за които са заплатили мито от 56,58 флорини¹⁰⁴. Въпреки различните данни, които те изнасят за имената на

¹⁰⁰ Бур-Марковска, М. Балканите и унгарският пазар..., с. 39.

¹⁰¹ Флорин – стара италианска златна монета, съдържаща 3,2 грама злато; отначало е сечена във Венеция, а след това и в други европейски страни; нарича се още гулден.

¹⁰² Либра – мярка за тежест, равна на 0,5 килограма.

¹⁰³ Маслев, Ст. Търговията между българските земи и Трансилвания през XVI – XVII в. С., 1991, с. 113 – 114.

¹⁰⁴ Панова, Сн. Български търговци през XVII век. С., 1980, с. 66.

Мариана Друмева

тези търговци и за митото, което заплащат, потвърждават посещението на двама български търговци от Свищов на пазара в Сибиу.

През 1673 г. търговецът Драгомир от Свищов продава едно двегодишно теле и плаща за него 0,60 флорина мито, и сапун на стойност от 20 флорина, за който плаща 0,90 флорина мито. Общата стойност на транспорта е изчислена на 45 флорина. През 1690 г. търговецът Паскал от Свищов е записан с един транспорт от 1½ товара “румелийска стока” (богасия, вид памучен плат) и половин товар сахтиянови кожи, обложен общо с 16 флорина мито. Общата стойност на стоките от този товар е 480 флорина¹⁰⁵.

През втората половина на XVII в. търговци от Свищов участват и в търговията с Брашов. В Кондиката на т. н. Гръцка компания в Брашов наред с имената на български търговци от други градове са записани следните имена на свищовци: през 1683 г. – Михали; през 1686 г. – Влохо (Влахо); през годините 1686 – 1690 – Димитри и през годините 1687 – 1695 - Кирю и Петър¹⁰⁶. Няма данни обаче за стоките, с които тези лица търгуват.

Откъслечните сведения, с които разполагаме, позволяват да се направи изводът, че зараждащото се българско търговско съсловие осъществява обмен със съседните страни, като изнася най-характерните за стопанството на нашите земи през този период произведения – земеделски и животновъдни стоки, обработени кожи, както и различни видове платове и други изделия на домашната промишленост. Не са посочени стоките, които те внасят в родното си място, но може да се допусне, че това са изделия, каквито тук не са произвеждани. Обемът на търговията, според посочения брой на внесените товари със стоки и платените мита, също изглежда скромно. Въпреки това е показателно, че в Свищов и в българското общество под османско владичество се заражда нова социална прослойка, която в бъдеще ще играе решаваща роля в развитието на икономическия и обществен живот на града и на българските земи като цяло.

* * *

¹⁰⁵ Маслев, Ст. Цит. съч., с. 113 – 114.

¹⁰⁶ Маслев, Ст. Цит. съч., с. 114; Грозданова, Ел. Цит. съч., с.35.

В хилядолетното си развитие Свищов преживява периоди на възход и на упадък. Променя се както географското му разположение, така и неговият демографски и стопански облик. Възникнал като тракийско селище, изграден след това като римския град Нове, през късното средновековие се утвърждава като укрепен български град, който през 1388 г. попада под османско владичество. През по-голямата част от тези исторически епохи градът има голямо военностратегическо значение и е важна крепост по границите на държавните формации, в които се намира – Римската, Византийската империя, Второто българско царство и Османската империя.

През античността броят на гражданите жители на Нове не може да се установи. Известният брой на военния гарнизон обаче – 1000 души, позволява да се допусне, че населението е по-многобройно. Вероятно то е пълно по етнически състав, като се имат пред вид многобройните нашествия на т. н. варварски племена и временното заселване по тези земи на някои от тях. През Средновековието, според изчислената от специалистите средна норма на населението (150 - 200 души на хектар), Свищов с неговата площ от около три хектара наброява около 600 – 700 души. Един век след завладяването на града от османските турци и след походите на Владислав Ягело и Влад Цепеш през териториите на юг от Дунав, причинили значителни опустошения на тези земи, в края на XV в. градът е населен от 200 християнски и 5 мюсюлмански домакинства, или малко над 800 души. След тези събития населението на Свищов постепенно нараства, но отново намалява драстично в края на XVI в. след войната на империята с влашкия войвода Михаил Храбри – от 609 домакинства през 1591 г. на 311 домакинства през 1601 г. Към средата на XVII в. броят на свищовските жители не се увеличава чувствително. Забелязва се известно увеличаване на относителния дял на мюсюлманите – от 3% през 1579 г. до 18% през 1642 г. От този момент обаче нараства броят, съответно и относителният дял, на българското население на Свищов.

Наред с отбранителните си функции Свищов играе важна роля и в стопанския, културния и религиозния живот на своята област и на днешните

Мариана Друмева

български земи. Разположението му на най-южния завой на р. Дунав и удобните му връзки с вътрешността на страната обуславят предимно търговския характер на града, съчетан с развитието на различни занаяти и разнообразно селскостопанско производство в неговите околности. Още в античния Нове се заселват търговци и занаятчии от различни провинции на Римската империя. През средните векове Свищов е град с предимно търговски характер, транзитно-транспортен възел, чрез който се осъществяват връзките с италианските и с други чужди търговци. С увеличаването на вътрешния пазар в Османската империя и разрастването на търговията по р. Дунав от XVI в. нататък значението на свищовското пристанище се увеличава. Така бавно и постепенно се подготвя новият му период на възход през епохата на Възраждането.